

נוער בישראל

בריאות, רווחה נפשית וחברתית, ודפוסי התנהגויות סיכון בקרב בני נוער בישראל

סיכום ממצאי המחקר הארצי השישי, 2011
ניתוח מגמות בין השנים 1994-2011 והשוואה בינלאומית

Health Behaviors in School-Aged Children (HBSC)
A World Health Organization Cross-National Study

יוסי הראל-פיש | גיק חביב | סופי וולש | מירן בוניאל-נסים
אמיר דזאלובסקי | שירה אמית | רינת משעל | ריקי טסלר

6
2011

חלק ה': דיון והשלכות יישומיות

דיון והשלכות יישומיות

ממצאי הסקר עולה תמונת מצב המתארת את תחומי החיים היומיומיים של בני הנוער בישראל. חלק מתחומים אלו מצטיירים כחוויות חיוביות, וחלקם מתגלים כמעוררי דאגה באשר לדפוסי התנהגות וחוויות שליליות הפוגעות ברווחתם, בריאותם ובטיחותם של בני הנוער הישראליים. ממצאים מעודדים רבים קשורים דווקא בדפוסי התנהגויות סיכון שונות, כגון ירידה עקבית לאורך השנים בשיעורי ההתנסות בעישון סיגריות ונרגילה, בצריכת אלכוהול ושימוש בסמים. דוגמאות נוספות בהקשר זה, הן ירידה בשיעורי האלימות בקרב הנוער הישראלי לאורך השנים ועלייה בשימוש באמצעי מניעה בעת קיום יחסי מין. ממצאים בולטים נוספים הם עלייה בתחושות חיוביות כלפי בית הספר לאורך השנים, עלייה בשיעור המעורבות וההתנדבות בקהילה, ירידה בשיעורי הבדידות והצטיינות ביכולת השיחה של מתבגרים עם הוריהם, ביחס למדינות העולם האחרות. לעומת זאת, קיימים מספר ממצאים מדאיגים, ביניהם שיעורים גבוהים של היעדר פעילות גופנית בקרב בני נוער ישראליים ביחס למדינות העולם, עלייה בחוויית הלחץ מהלימודים, עלייה בדיווח על סימפטומים גופניים וכן ירידה בהיקף הבילוי עם חברים, בין היתר על חשבון עלייה בשימוש במחשב ואינטרנט ובצפייה בטלוויזיה. ממצאים אלו מלמדים על מגמות המחייבות התייחסות במערכת החינוך ובמסגרות שונות, תוך יצירת שינויים מערכתיים ממשיים לטובת הנוער וסביבתו.

שימוש בנתוני המחקר

- מטרתו של מחקר ה-HBSC, מעל ומעבר לתרומתו המדעית לקידום המחקר בנושא בריאותם ורווחתם של בני נוער, היא ליצור בסיס מידע רלוונטי ועדכני לפיתוח מדיניות ואסטרטגיות התערבות לקידום רווחתם, בריאותם ובטיחותם של בני הנוער בישראל. זאת במספר אופנים:
- זיהוי בעיות וסיכונים מרכזיים המשפיעים על חיי הנוער ופיתוח סדרי עדיפויות להתערבות. הסקר כולל מידע על מגוון רחב מאוד של נושאים מרכזיים הקשורים בהתנהגויות סיכון לבריאות ומדדי בריאות והיפגעות, וככזה הוא מאפשר בסיס רחב וכוללני לקביעת סדרי עדיפויות. בנוסף, היכולת להשוות בין נתונים זהים ממדינות שונות מאפשרת לנתח את מידת החומרה של שיעורי ההימצאות של תופעות שונות בהקשר רחב יותר.
  - זיהוי אוכלוסיות בסיכון גבוה והכוונת משאבים להתערבות.
  - הגברת המודעות הציבורית לנושאים מרכזיים הקשורים בבריאות הנוער וברווחתו, במטרה לתמוך בפעילויות לקידום בריאות ורווחה בכל רמות החברה, בקרב כלל הציבור ובארגונים השונים.
  - פיתוח תכניות התערבות ומניעה, המבוססות על מידע אמפירי לגבי היקף התופעות ולגבי הגורמים להן הניתנים להתערבות, במטרה להעלות את יעילות ההתערבות.
  - יצירת בסיס לניטור המגמות לאורך זמן, בכדי להעריך את המאמצים לשינוי ברמת המקרו ובתת-אוכלוסיות.

השלכות הממצאים לשדה הנחקר

בפרוטוקול המחקר ובמסמך הרשמי של ארגון הבריאות העולמי המתאר את הפרויקט (WHO, "Terms of Reference": 2001) הוגדרו מספר מטרות ספציפיות, ביניהן:

1. להפיץ את תוצאות המחקר לקהלי יעד רלוונטיים, ובכללם: חוקרים, מעצבי מדיניות בתחום הבריאות, החינוך והרווחה, אנשי מקצוע בתחום קידום רווחה ובריאות נוער, מורים ומחנכים, הורים ובני נוער וארגונים העוסקים בקידום נוער, כולל ארגון הבריאות העולמי.
2. לדרבן ולתרום לפיתוח מדיניות ותכניות לקידום בריאות ולחינוך לבריאות לילדים בגיל בית ספר במדינות השותפות לפרויקט וברמה הבינלאומית, באמצעות ארגון הבריאות העולמי.

הדיונים בנושא זה בקבוצות העבודה הבינלאומיות נועדו לבחון את הדרך להשיג שתי מטרות ייחודיות אלו. הדגש הוא על פיתוח תכנית אסטרטגית המקשרת בין פרויקט המחקר של ה-HBSC לבין פיתוח מדיניות ותכניות ההתערבות במדינות השותפות לפרויקט. מחקר ה-HBSC ממלא תפקיד בכל אחד מהשלבים הללו. נתוני הבסיס של הסקר מהווים מקור לניתוח האפידמיולוגיה של דפוסי ההתנהגות וההיפגעות באוכלוסיית הנוער, ובכך מספקים מידע לזיהוי של היעדים להתערבות ושל האוכלוסיות בסיכון. ההשוואה בין אוכלוסיות ובין תקופות שונות מאפשרת להעריך בצורה הגיונית את מידת השינוי הדרוש, ולהציב מטרות ויעדים להשגה. אמנם, ה-HBSC אינו מספק מידע ספציפי המאפשר בחירה בין התערבויות שונות, אך הוא מספק נתונים שניתן להפכם לתכנית התערבות. ברוב המדינות השותפות ב-HBSC אשר ביצעו את הסקר יותר מפעם אחת, משמש הסקר ככלי לניטור המגמות לקראת השגת מטרות שנקבעו ברמה הארצית. הניטור מאפשר הערכת מגמות של עלייה או ירידה בתופעה מסוימת או בתת-אוכלוסיות מסוימות אשר אליהן הופנו משאבי התערבות.

הכוונה נכונה של הצגת תוצאות המחקר אינה רק בבחינת "הפצת התוצאות" לקהל היעד, אלא כרוכה במעורבות פעילה של צוות המחקר בפיתוח אפיקי תקשורת עם קהל היעד, ובהעלאת המודעות בקרב קהל זה לתוצאות המחקר. על מנת לשמש מנוף להשפעה על מדיניות קידום בריאות, על החוקרים להיות מעורבים בוועדות מקצועיות, במועצות ציבוריות ובגופים אחרים בעלי פוטנציאל השפעה על תהליך קבלת ההחלטות ובניית המדיניות.

שימוש בתוצאות הסקר בישראל

ממצאי מחקר ה-HBSC משמשים בישראל כמקור למידע ייחודי על חייהם היומיומיים של הנוער בישראל. מידע זה כולל דפוסי התנהגויות סיכון לבריאות, סימפטומים פסיכוסומטיים, מצוקות נפשיות, פציעות, מעורבות באלומות, תפיסות אקלים בית ספרי, מעורבות הורים, דפוסי בילוי, פעילויות פנאי, מעורבות קהילתית ועוד. פרסומי המחקר בישראל התמקדו בתמונת המצב בקרב תת-אוכלוסיות שונות, במגמות לאורך זמן ובהשוואת המגמות בארץ לאלה הקיימות במקומות שונים באירופה וצפון אמריקה. בנוסף לדו"חות המחקר התקופתיים, ה-HBSC הישראלי משמש כר נרחב למספר רב של עבודות מחקר הבוחנות שאלות מחקר חשובות לגבי מערכת ההשפעות החברתיות והפסיכולוגיות על

דפוסי ההתנהגות וההיפגעות של הנוער בישראל. המידע הנאסף במחקרים אילו מוזרם דרך קבע למערכות החינוך והבריאות לשם בחינת השלכותיהם לפיתוח וייעול מדיניות ואסטרטגיות התערבות. להלן רשימה חלקית של גופים ממשלתיים המשתמשים בנתוני ה-HBSC ונוטלים חלק בבחינת הממצאים ותרומם להמלצות יישומיים:

- **משרד הבריאות:** לשכת המשנה למנכ"ל; המרכז הלאומי לבקרת מחלות; המחלקה לחינוך וקידום בריאות; המחלקה ליחסים בינלאומיים; המחלקה לתכנון והערכה; לשכת המדען הראשי; האגף לשירותי בריאות הציבור; שירותי בריאות הנפש.
- **משרד החינוך:** לשכת השרה; לשכת המדען הראשי; המזכירות הפדגוגית; השירות הפסיכולוגי הייעוצי (שפ"י); הגף לבטיחות בדרכים; מינהל חינוך ונוער; מינהל החינוך הערבי; מנהל החינוך הדתי.
- **ארגונים ופורומים אחרים:** הוועדה הבין-משרדית לקידום בריאות; הרשות למלחמה בסמים - לשכת המדען הראשי; הפורום הבין-משרדי למניעת עישון; הוועדה לצמצום נזקי העישון בראשות השופט גילון; המועצה הלאומית לטראומה; אגודת אל-סם; "בטרם" - המרכז הבינתחומי לחינוך, בריאות ובטיחות הילד; "אור ירוק"; המועצה הציבורית למניעת אלימות בקרב ילדים ונוער בראשות השר וילנאי; ועדת השרים למאבק באלימות, ועוד.
- **גורמים בשטח:** בנוסף לשיתוף פעולה שוטף עם הגופים המוזכרים לעיל, הוצגו תוצאות המחקר בפורומים מקצועיים רבים, בהם כנסים מקצועיים, מפגשים וסדנאות בהשתתפות מנהלים, מפקחים, יועצים, מדריכים ואנשי מקצוע בתחום הנוער בארגונים ארציים וברשויות מקומיות.

קשיים ומגבלות בתרגום למדיניות

על מנת לעשות שימוש יעיל בממצאי המחקר יש צורך להתגבר על מספר בעיות נוספות. אחד ממקורות הקושי לשיתוף פעולה בין חוקרים לבין מקבלי החלטות וקובעי מדיניות הוא הזמן הרב הדרוש לביצוע מחקר באיכות גבוהה, שאינו הלים עם לוח הזמנים ה"מייד" הנדרש על-ידי קובעי המדיניות ומקבלי החלטות, כדי שהללו יוכלו לתת מענה לצרכים בוערים בשטח. ככלל, התקשורת בין החוקרים לבין קובעי המדיניות ואנשי המקצוע בשטח אינה מספקת ומורגש המחסור באנשי מקצוע המיומנים בתרגום צורכי השטח למחקר ובתרגום תוצאות המחקר למידע יישומי. חוקרים ממספר מדינות השותפות ב-HBSC ציינו כי בתהליך תרגום התוצאות למדיניות, ההתמקדות בנושאים שונים (כגון מניעת עישון, תזונה בריאה ופעילות גופנית) באופן נפרד ומבודד, יכולה להוות מכשלה, משום שהיא מעכבת את התפתחותה של גישה הוליסטית לשיפור רווחתם ובריאותם של בני נוער. פעילות ממודרת ללא תיאום בין-תחומי תורמת ליצירת תחרות לא יעילה בין נושאים (כגון: אלימות, סמים ואלכוהול ותאונות דרכים). הדרך להתגבר על מכשלה זו היא באמצעות יצירת שיתוף פעולה הדוק בין המשרדים, בין הרשויות ובין הארגונים העוסקים בתחומי עדיפויות שונים. התיאוריה הנתמכת במחקר רב-שנים מצביעה בבירור על הצורך לבחון ולטפל בנושאים בעלי עדיפות גבוהה בתחום התנהגויות הסיכון וההיפגעות של בני נוער כמכלול אחד. גם בישראל הינו עדים לשימוש קטגוריאלי

בנתונים. מטבע הדברים, הגופים העוסקים במניעת השימוש בסמים מתעניינים בנתוני הסמים, הגופים העוסקים במניעת אלימות מתעניינים בנושאים אלו וכן הלאה. מעטים מאוד הגופים (לדוגמא השרות הפסיכולוגי ייעוצי - שפ"י) המשתמשים בנתונים בצורה כוללנית. יש לדרבן שימוש כוללני היות שהוא יוביל להבנה טובה יותר של הנושא, כמו גם ליעילות רבה יותר להתערבות.

סקר ה-HBSC נערך במסגרת בתי ספר, אולם, הנושאים הנחקרים בו מתמקדים בכל הסביבות כולל מחוץ לבית הספר, שבהן בני נוער חיים ופועלים. מכאן, שגם כיווני ההתערבות הרלוונטיים חייבים לכלול פיתוח תכניות בכל הסביבות שבהן ניתן להביא לשיפור בחיי היומיום של בני נוער. לכן, יש להדגיש גם את המשפחה והקהילה כאתרים המתאימים להתערבות, ואת הרשויות המקומיות כבעלות תפקיד מרכזי בנושא זה.